

KULTURMILJÖUTREDNING

KLOKRYPAREN 6

Nathorstvägen 46

Hammarby

Stockholm

2022-12-19

Framsidas foto: Fastigheterna Klokryparen 6 och Klokryparen 5. Fasader mot sydväst.

BENÄMNING Del av Hammarby
KOMMUN Stockholm
FASTIGHET Klokryparen 6
ADRESS Nathorstvägen 46, 121 27 Johanneshov
ER REF. Björn Ribbhagen
DATUM 2022-12-19

KLOKRYPAREN 6

På uppdrag av Stockholms studentbostäder (SSSB), genom projektägare Björn Ribbhagen, har AIX Arkitekter AB tagit fram den här kulturmiljöutredningen. Utredningen är framtagen i samband med upprättandet av en ny detaljplan som ska utreda möjligheten att uppföra ett nytt bostadshus på fastigheten. Utredningen är förutsättningslös och tar inte hänsyn till något liggande förslag. Arbetet har utförts under oktober-december 2022 av byggnadsantikvarierna Johan Rittsél och Ada Fleischer, vid AIX Arkitekter AB, och av Petter Johansson vid Petter Johansson Kulturmiljö och Stadsutveckling.

Föreliggande utredning har utgått från fastigheterna Klokryparen 5 och 6, men dessa har behandlats översiktligt medan fokus har legat på miljön och stadsbilden. I ett eventuellt kommande bygglovsskede behöver byggnaderna utredas i förhållande till nybyggnad så att eventuella värden kopplade till själva byggnaderna inte går förlorade.

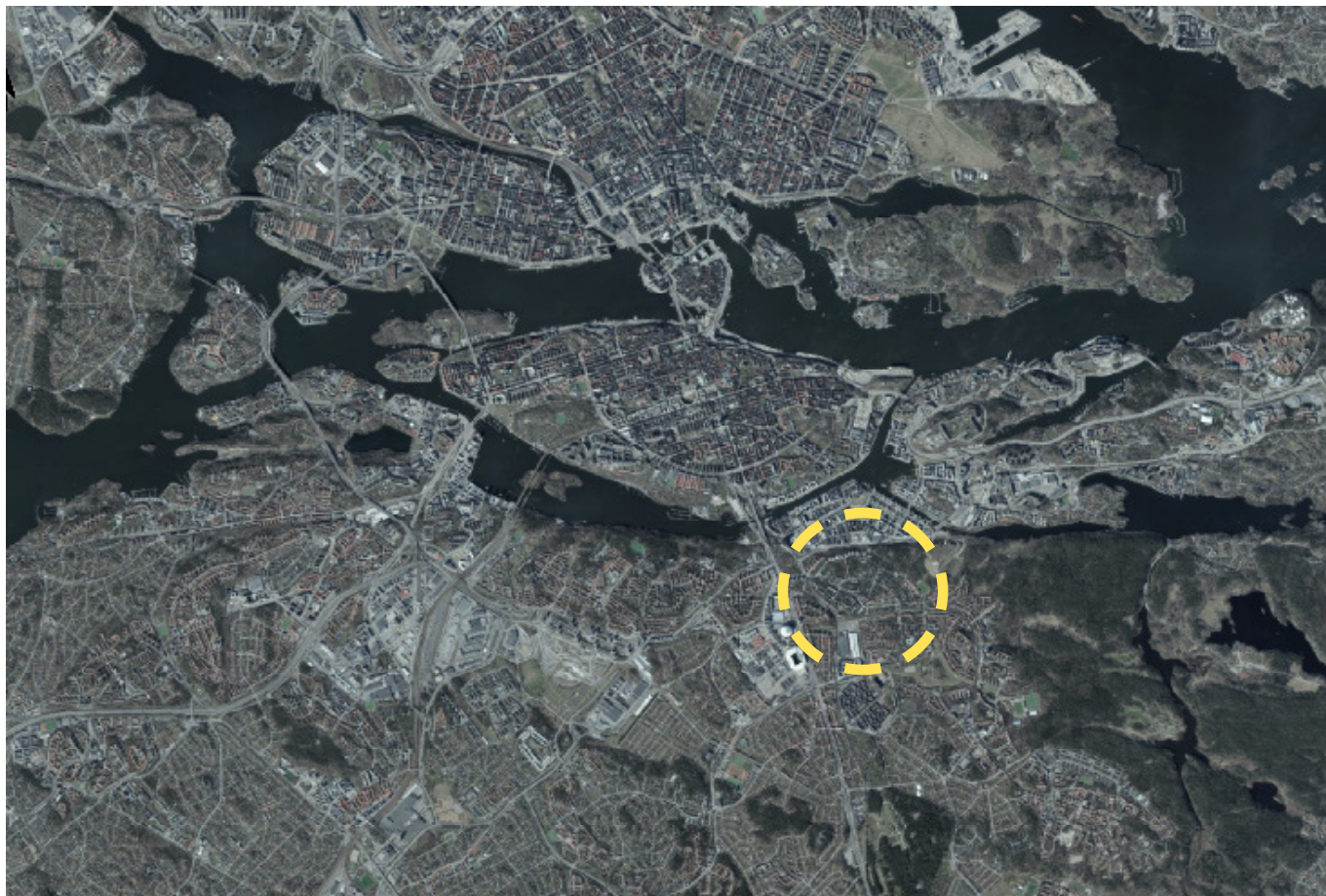
Foton AIX Arkitekter AB om annat inte anges.

Stockholm datum som ovan

Johan Rittsél

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning.....	7
Metod och avgränsning	7
Arbetsmetod för kulturhistorisk värdering	7
Analyser för antikvariska riktlinjer	7
2. Kulturhistoriska lagrum och förutsättningar.....	8
Kommunala ställningstaganden	8
Aktuella bestämmelser enligt plan- och bygglagen	8
Kulturmiljölagen	9
Översiktsplan	9
Fornlämningar	9
Gällande detaljplan	10
3. Historik.....	11
Hammarbyhöjdens tidiga historia	11
Utveckling under 1900 talets första hälft	11
Utveckling under 1900 talets andra hälft	13
Kortfattad historik om Hammarbykyrkan	14
Arkitekt Erik Lindgren	15
4. Nulägesbeskrivning och karaktärisering.....	16
Topografi och stadsbild	16
Bebyggelse i närmiljö	17
Kvarteret Klokryparen	18
Vyer	23
5. Kulturhistoriskavärden.....	26
Tidigare ställningstaganden	26
Aktuell bedömning	26
Värdebärande karaktärsdrag	27
6. Känslighets och tålighetsanalys.....	28
Hög känslighet för ändring	28
Känsligt för ändring	28
Tåligt för ändring	28
7. Antikvariska riktlinjer inför förändring.....	29
Befintlig bebyggelse	29
Tillkommande bebyggelse	29
Växtlighet och gångstråk	29
8. Källor.....	30
Tryckta källor och litteratur	30
Otryckta källor	30

Hammarbyhöjden angränsar till Globenområdet i södra Stockholm. Källa: Lantmäteriet.

Bebyggelsen längs med och närmast Nathorstvägen.
Källa: Lantmäteriet.

Klokryparen 5 och 6. Källa: Lantmäteriet.

1. INLEDNING

Fastigheten Klokryparen 6 ligger på Nathorstvägen, på Hammarbyhöjden i Stockholm. Inom fastigheten ligger en mörk tegelbyggnad i fyra våningar. Byggnaden uppfördes som bostadshus för kyrkans personal i samband med uppförande av Hammarbykyrkan som ligger på den angränsande fastigheten Klokryparen 5, och inhyser idag studentbostäder. Kyrkan och bostadshuset ritades av samma arkitekt, Erik Lindgren och uppfördes mellan 1966-1969. Fastigheterna ligger på en punkthöjd i Hammarbyhöjdens norra del och vänder sig ut mot omgivningen, med Hammarbykyrkan som ett tydligt landmärke i området.

Metod och avgränsning

Utredningen innehåller historik, nulägesbeskrivning och karaktärisering som redogör för utredningsområdet. Vidare definieras och analyseras utredningsområdets kulturhistoriska värden. Värderingen redovisas också i en modell uppdelad i fastigheten och närmiljön.

Arbetet innefattar inventering och studie av befintlig karaktär. Planområdet och dess närmaste omgivning har dokumenterats med hjälp av fotografier. En del av redovisningarna i rapporten görs via illustrationer som kartor och bilder.

Utredningen utgår ifrån fastigheten Klokryparen 6, men för att sätta byggnaden i sitt kulturhistoriska sammanhang och således kunna beskriva och tolka kulturvärdena på platsen krävs ett utökat utredningsområde. I föreliggande utredning har utredningsområdet tillåtits vara flexibelt och definierats av kulturhistoriska sammanhang snarare än geografiska gränser. I utredningen är dock tre sammanhang särskilt framträdande:

- Hammarbyhöjden som en homogen bebyggelsemiljö präglad av 1930-talets stadsbyggnadsideal med höga kulturhistoriska värden.
- Bebyggelsemiljön på toppen av Nathorstgatan, med tillägg från 1960- och 1990-talen.
- Klokryparen 6 som tillsammans med Hammarbykyrkan bildar en tydlig enhet med arkitektoniska värden.

Arbetsmetod för kulturhistorisk värdering

Områdets kulturhistoriska värden har definierats utifrån två olika arbetsmodeller. Dels arbetsmodellen för värdering som presenteras i boken Kulturhistorisk värdering av bebyggelse av Axel Unnerbäck (Riksantikvarieämbetet 2002). I denna arbetsmodell har begreppet kulturhistoriskt värde delats upp i kategorierna dokumentvärden och upplevelsevärden. Dokumentvärden eller kunskapsvärden avser den information en byggnad kan förmedla om till exempel samhällshistoria och arkitekturhistoria. Upplevelsevärden avser miljöskapande, arkitektoniska och estetiska kvaliteter som är förankrade i en kulturhistorisk kontext.

Som en komplettering till Riksantikvarieämbetets modell tillämpas en arbetsmetod för att studera stadsbilden/kvarteret utifrån vyer som redovisar värdebärande och karaktäristiska strukturer i området. Denna studie utgör del av nulägesbeskrivning och karaktärisering under kapitel 4.

Slutligen används också den arbetsmodell för kulturhistorisk värdering som kallas DIVE och som presenteras i Kulturmiljöanalys: en vägledning för användning av DIVE (Riksantikvarieämbetet 2009). DIVE är en metod för att hantera den kulturhistoriska värderingen i ett större perspektiv. Den kan fungera både som ett integrerat planeringsunderlag och ett förutsättningslöst kunskapsunderlag. Analysens namn kommer från de engelska orden Describe (beskriva), Interpret (tolka), Value (värdera) och Enable (aktivera/ möjliggöra).

Analyser och antikvariska riktlinjer

För att på ett pedagogiskt sätt redovisa utredningsområdets kulturhistoriska värden och vilka delar som är känsligare än andra sammanfattas utredningens slutsatser med en känslighet- och tålighetsanalys. Känslighets- och tålighetsanalysen ger en generell uppfattning om hur förändringståligena olika delar av utredningsområdet är samt konkreta råd och riktlinjer för hur utpekade kulturvärden kan tillvaratas och utvecklas.

Känslighets- och tålighetsanalysen följs också av rekommendationer, avsedda att utgöra konkreta verktyg för hanteringen av områdets kulturhistoriska värden vid förvaltning och i förändringssituationer.

Kommunala ställningstaganden

Fastigheten närmast kyrkan i nordväst är markerad med streckade fält vilket betyder att den ännu inte

8 kap 17 §: Ändring av en byggnad [...] ska utföras var-
samt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag
och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska,

kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Byggnaderna på fastigheterna Klokryparen 5 och 6, samt flera av byggnaderna i utredningsområdet är grönklassade enligt Stockholms stadsmuseum. Dessa omfattas av förvanskingsförbud i Plan- och bygglagen:

8 kap 13 §: En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. [...]

Kulturmiljölagen

Hammarbykyrkan är ej utpekad som kyrkligt kulturminnen enligt kulturmiljölagen 4 kap.

Översiktsplan

I Stockholm stads översiktsplan från 2018 är Hammarbyhöjden, som tillhör stadsdelsområdet Skarpnäck, utpekad som ett utvecklingsområde:

Hammarbyhöjden är en smalhusstadsdel som karaktäriseras av en öppen bebyggelsestruktur med lamellhus och bevarad grönska mellan husen. Björkhagens bebyggelse består främst av lamellhus och punkthus. Stadsdelarna har god kollektivtrafik och varsitt stadsdelscentrum.

Ett program har tagits fram för Hammarbyhöjden och Björkhagen och det visar stora stadsutvecklingsmöjligheter. Hammarbyskogen kan utvecklas med ny bebyggelse samtidigt som stadsdelen kan kopplas samman med

innerstaden genom att Hammarbyvägen och Hammarby Fabriksväg utvecklas till ett urbant stråk. Detta kan antingen ske genom en överdäckning eller genom att befintliga gator byggs om för att övervinna gatornas barriäreffekt. Genom att utveckla stråken Olaus Magnus väg-Sparrmansvägen samt stråket Finn Malmgrens väg-Malmövägen kan kopplingen stärkas mellan Hammarbyhöjden, Björkhagen och Kärrtorp. Där komplettering är möjlig längs stråket och vid centrum eftersträvas lokaler i bottenplan. Inom befintlig bebyggelsestruktur är stadsutvecklingsmöjligheterna begränsademen viss kompletteringsbebyggelse är möjlig. Det gröna ekologiska sambandet mellan Nackareservatet och Årstaskogen behöver förstärkas (Översiktsplanen, s163).

Fornlämningar

I norra delen av Hammarbyhöjden återfinns två fornlämningar (L2013:755 och L2013:738) som hör till en äldre avrättningsplats:

(L2013:755): På platsen är en rund förhöjning ca 13 m i diameter och 0,2-0,5 m höj. Övertorvad med i ytan talrika 0,3-1 m stora stenar. Stensamling, skall enligt uppgift utgöra resterna av postament till galge.

(L2013:738): Inga synliga lämningar.

Fornlämningarna påverkar inte föreliggande kulturmiljöutredning.

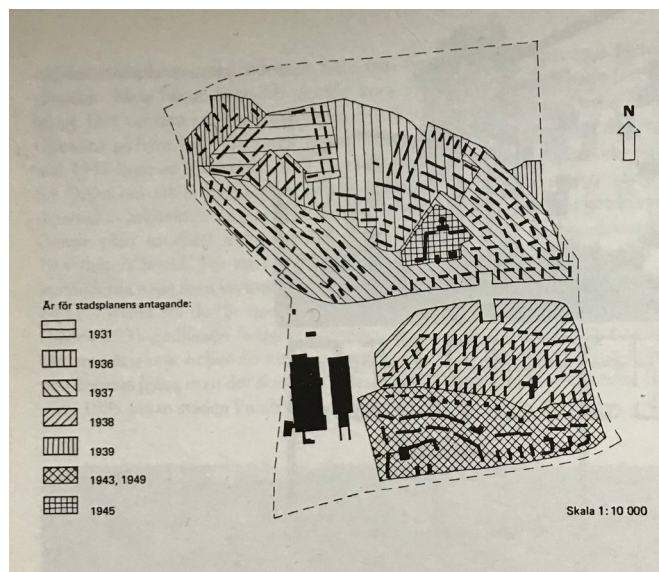
Fornlämningar inom utredningsområdet.

Gällande detaljplan

Fastigheten Klokryparen 6 omfattas av detaljplan PI 1896. Planen vann laga kraft 1937. Syftet med planen var att möjliggöra för bostadsbebyggelse i form av hyreshus i tre våningar i likhet med de närliggande områdena. Klokryparen 5 och 6 ingår i ett område med beteckningen A - allmänt ändamål:

Med A betecknat område får bebyggas endast för allmänt ändamål. Inom stadsplaneområdet får i övrigt endast uppföras byggnad för bostadsändamål. Byggnadsnämnden äger dock medgiva inredning av garage samt lokaler för handel och för hantverk av mindre omfattning.

Platsen är väl vald för en allmän byggnad, belägen på högsta punkten i landskapet framför branten mot sydväst så att den är synlig från det omgivande landskapet. Idén går tillbaka till 1800-talet och Lindhagens stadsplan för Stockholms innerstad där alla höga punkter planerades för främst kyrkor som Sofia kyrka, Högalidskyrkan, mfl.

År för stadsplanens antagande. Ur "Rusta upp Hammarbyhöjden", 1976. Källa: Sax (1985).

PI 1896. "Stadsplan för del av Södra Hammarby" vann laga kraf 1937-07-23. Södra Hammarby förekom som stadsdelsbeteckning fram till 1 februari 1948. Då delades Södra Hammarby upp i tre nya stadsdelar, nämligen Björkhagen, Hammarbyhöjden och Kärrtorp. Samtidigt övergick Norra Hammarby till att heta Södra Hammarbyhamnen. Källa: Stockholms stadsbyggnadskontor.

3. HISTORIK

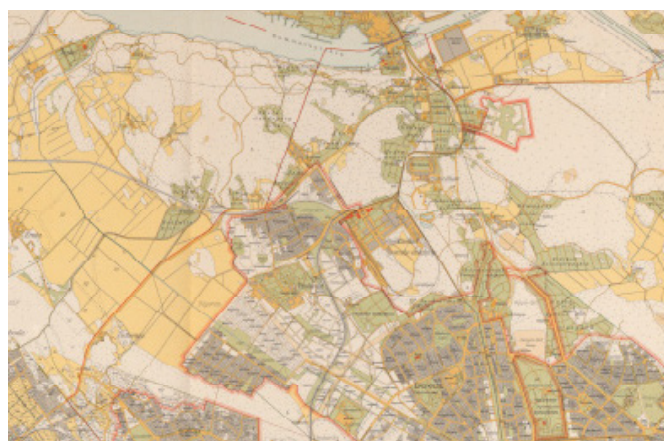
Hammarbyhöjdens tidiga historia

Stadsdelarna i det vi idag kallar Söderort upptar i stort området för Brännkyrka socken. Brännkyrka socken var länge glest befolkat och som efter en fördubbling av fast befolkning under 1700-talet uppgick till ca 1000 personer. Närheten till staden och den marknad den erbjöd formade jordbrukets produktion, och under 1800-talet utvecklades några av gårdarna till moderna jordbruk med stor omsättning. Under 1800-talet växte huvudstadens befolkning kraftigt. Malmarna byggdes ut allt mer, och som en effekt av en mer trång och tät innerstad såg Mälarens södra strand ett ökat bestånd av sommarbostäder för Stockholms borgare.

Utveckling under 1900-talets första hälft

Vid seklets slut hade befolkningen tredubblats och uppgick nu till 300 000. För att lösa den akuta bristen på bostäder beslutade kommunfullmäktige i början av 1900-talet således genomföra omfattande markförvärv utanför stadsgränsen, och 1904 genomfördes stadens första markinköp med det uttalade syftet att bereda mindre bemedlade invånare i staden möjlighet till bostad.

För att ansvara för utbyggnaden av de nya områdena som följde markinköpen utanför tullarna inrättades 1907 den kommunala lantegendomskommittén (som 1908 ombildades till Stockholms stads lantegendomsnämnd). Bostadsfrågan präglade arkitektur- och stadsbyggnadsdebatten under inledningen av det nya seklet. Karl Lindhagen som var ordförande vid lantegendomskommittén kom att få stort inflytande i gestaltningen av staden utanför tullarna. Lindhagen sökte ett alternativ till den slutna stenstaden på malmarna, och med inspiration från de socialreformistiska trädgårdsstäderna i framför allt Storbritannien utarbetade Per Olof Hallman en stadsplan för Enskede som kom att bli landets första trädgårdsstad.

Kartblad "Enskede" ur Stockholms stad med omnejd i 12 blad. Plankartan är upprättad 1917-1921 av H. Hellberg och A. E. Pålman. Reviderad 1930 under medverkan av Nils Hanzon och N. O. Olsson. Tryckår 1930.

Hammarbyhöjden uppe i högra hörnet ännu ej utbyggt.

Källa: Stockholmskällan.

Planen omfattade en stor andel enfamiljshus och radhus, men även om den erbjöd ett alternativ till situationen i innerstaden fortsatte bostadsfrågan (trångboddheten och sanitära olägenheter den innebar) att vara en av de stora politiska frågorna under 1920-talet och 1930-talet.

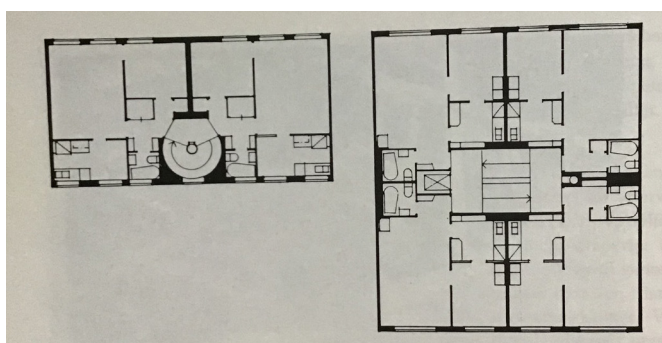
På kontinenten hade funktionalismen fått genomslag i bland arkitekter och planerare och kom snart att nå Sverige. Idéerna om det funktionella samhällsbygget spreds av etablerade arkitekter som Gunnar Asplund, Sven Markelius, Uno Åhrén mfl. Stockholmsutställningen 1930 utgjorde en grogrund för detta nya stadsbyggnadsideal, och året därpå presenterades den funktionalistiska programskriften "acceptera" som bland annat konstaterade att familjerna höll på att förändras. Allt fler kvinnor gick ut i förvärvsarbete och barnen tillbringade större del av dagen på daghem eller i skola. Detta innebar förändrade krav på utformningen av bostaden. Funktionalisterna pläderade för enkla ändamålsenliga bostäder med mycket ljus, luft och grönska, och när Uno Åhren introducerade lamellhuset efter tysk förebild fick det stort genomslag i utformningen av ytterstaden. (Under det kommande decenniet kom inte mindre än 25 000 smaluslägenheter att byggas runt om i Stockholm, de flesta i ytterstaden nya bostadsområden.)

Influenserna bakom de nya smala bostadshusen kom främst från Tyskland genom funktionalister som Walter Gropius och Bruno Taut. Med avstamp i omfattande analyser över flera discipliner utformades dessa nya smalus med tanken om att huset skulle byggas så att lägenheterna kunde bli välplanerade och möjliggöra ordentligt ljusinsläpp. Resultatet blev ett nytt stadsplanesystem där de slutna kvarteren med sammanbyggda huskroppar ersattes av friliggande huslängor med grönskan nära inpå husknuten.

Hammarbyhöjden sett från väster. Okänd fotograf, 1938. Källa: Stockholms stadsmuseum.

I Sverige kom debatten att handla om vilken hustyp som lämpade sig bäst i de nya öppna stadsplanerna. Den dåvarande fastighetsdirektören Axel Dahlberg förespråkade "smalhuset" på 6-10 meters bredd framför det traditionella "tjockhuset" på 12-15 meters bredd och fler våningar än smalhusets 3-4. Trots att smalhuset av ekonomiska skäl var mindre rationellt betonade Dahlberg smalhusets hygieniska och trevnadsvärden. Dahlberg menade att det var viktigt att bygga husen så långa att barnen lätt kunde komma ut i sol och luft och samtidigt så smala att lägenheterna dels blev "genomluftsbära", dels så få att en "stor anhopning av familjer i samma hus" kunde undvikas. Under det kommande decenniet kom inte mindre än 25 000 smalhuslägenheter att byggas runt om i Stockholm, de flesta i ytterstaden nya bostadsområden.

Smalhus respektive tjockhus. Typplaner från Bostadssociala utredningens betänkande SOU 1935:2. Källa: Sax, Ulrika (1985)

Som ett resultat av den bostadssociala utredningen betonade man vikten av att kunna erbjuda billiga och moderna bostäder och genom en lågräntepolitik beslutades om särskilt gynnsamma villkor om man byggde för familjer med låg inkomst och många barn. Dessa byggnader kom att kallas "barnrikehus" och uppfördes för första gången på Hammarbyhöjden. Stadsplaneförslaget för Hammarbyhöjden från 1930 innebar det första stadsplaneförslaget med hyreshus på stadens mark. Det kom dock inte att genomföras för än några år senare. I planen angavs att hyreshusen på tre våningar inte fick vara bredare än 9,5 meter. Dessa utgjorde de första smalhusen, som kom att bli en vanlig byggnadstyp i Stockholms förorter.

Hammarbyhöjden

Namnet Hammarby är känt sedan 1330-talet. Ordet hammar betyder klippa, och anspelar på den steniga terrängen i området. Området söder om Skanstull hörde till Enskede gård till vilket ett stort antal underlydande torp hörde, bland annat Skärmarbrink, Blåsut och Lilla Gröndal, samt gårdarna Fredriksdal och Hammarby mfl. En bit in på 1930-talet var området fortfarande en lantlig idyll med bondgårdar, koloniområden och handelsträdgårdar, och på själva Hammarbyhöjden bredde skogen ut sig. Ännu bodde 85% av stadens invånare i hyreshus

i innerstaden. Flerfamiljshus hade uppförts i en rad nya stadsdelar så som Aspudden och Midsommarkransen, men stora områden av stadens mark som låg outnyttjade skulle nu komma att bebyggas. Däribland Hammarbyhöjden, eller Södra Hammarby som var det namn som användes i stadsplanen.

De första bostäderna i den nya stadsplanen för Hammarbyhöjden uppfördes 1935, i områdets nordvästra del. Byggnadskropparna placerades direkt i terrängen i solfjädersform. Naturen utgjorde ett viktigt inslag i området, och gav sol och grönska mellan de putsade lamellhusen. Barrträden är än idag ett karaktäristiskt inslag i området. Lägenheterna bestod av ett eller två rum, med badrum och kök. Standarden var hög. De första barnrikehusen, ritade av Wolter Gahn, uppfördes vid Olaus Magnus väg 1936. Hammarbyhöjden byggdes ut successivt, men kriget innebar en nedtrappning av byggtakten och stadsplanen för området söder om tunnelbanan från 1939 markerade slutet på 1930-talets stora utbyggnad av Hammarbyhöjden. Merparten av husen ägdes och förvaltades av privata fastighetsägare medan en mindre andel utgjordes av bostadsrätter. En ny stadsplan upprättades för södra Hammarbyhöjden som byggdes ut under 1940- och 50-talet, bland annat med ett antal punkthus på 4-5 våningar längs Lidköpingsvägen. På 1950-talet tillkom även området Nytorp. Sammanlagt omfattade Hammarbyhöjden, inklusive Nytorp, över 4000 lägenheter.

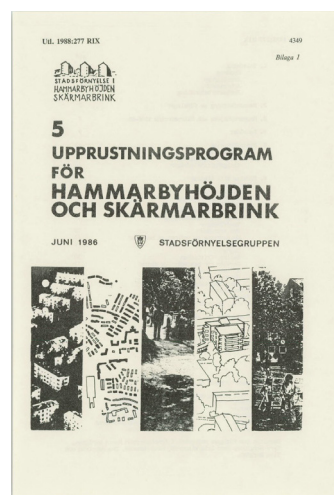
Flygfoto över Hammarbyhöjden. Oscar Bladh, 1939. Källa: Sax, Ulrika (1985)

De nya lägenheterna fylldes med människor men det visade sig snabbt råda en brist på viktiga samhällsfunktioner. Området saknade apotek, bankkontor, samlingssal och skola. Hammarby folkskola, ritad av Paul Hedqvist, stod klar till höstterminen 1943. Elevantalet överskred snabbt de 800-1000 eleverna som skolan var planerad för, och i början av 1950-talet byggdes Nytorpsskolan efter ritningar av David Dahl. Även utbudet av butiker var begränsat, men de som byggdes blev viktiga träffpunkter. De flesta koncentrerades framför allt till de mest

trafikerade gatorna Olaus Magnus väg, Johan Printz väg samt Finn Malmgrens plan. 1947 byggdes depothallarna med anledning av att Hammarbyhöjden fick tunnelbana 1958. Innan dess var spårvagnslinjerna 18 och 19, som gick över Skanstullsbron, uppför Hammarby backe och sedan ut mot Enskede, de enda förbindelserna med centrala staden. Så småningom inrättades busslinje nr 79 mellan Hammarbyhöjden och Brunkebergstorg innan tunnelbanan kom.

Utveckling under 1900-talets andra hälft

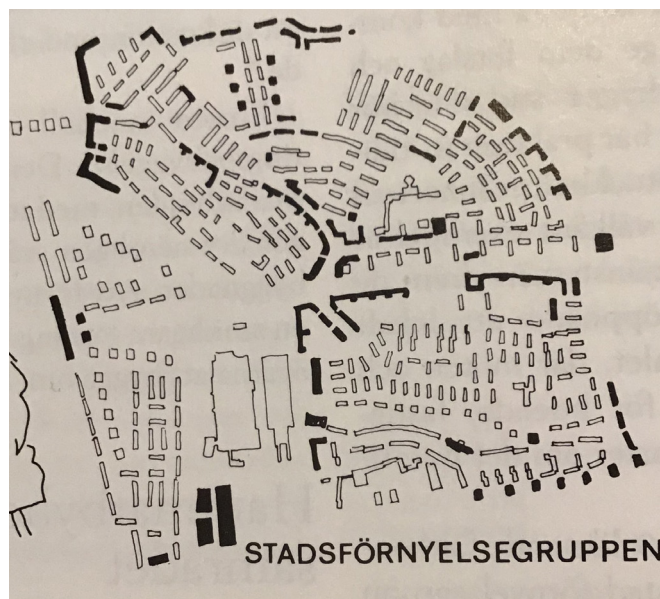
Efter ett expansiv period med stigande befolkningsutveckling uppnådde Hammarbyhöjden sin högsta befolkningssiffra 1953 med 13 360 invånare varpå antalet invånare stadigt minskade under de kommande decennierna. En förklaring kan vara att de stora barnkullarna som växte upp i området flytta därifrån i vuxen ålder, samtidigt som småhusbyggandet tog fart mot slutet av 1960-talet. Skolan som varit fylld till bristningsgränsen under 1950-talet hade år 1970 endast 100 elever innan den fem år senare tvingades läggas ner. Det minskade invånarantalet satte spår även i den fysiska miljön. Många butiker tvingades lägga ner då kundunderlaget blev svagare, vilket resulterade i allt fler tomma bottenvåningar på husen.

Under 1980-talet lanserades en rad åtgärder för att vända den negativa trenden i området. Stockholms kommunfullmäktige beslutade 1983 om ett handlingsprogram för upprustning av den äldre ytterstaden, vilket motiverades på följande sätt:

"Befolkningen har under de senaste två decennierna minskat snabbt i de äldre ytterstadsdelarna. Särskilt har andelen barnfamiljer minskat medan pensionärshushållen blivit allt fler. På dessa befolkningsförändringar har underlaget för servicen förändrats. Butiker har fått stänga igen, liksom skolor och annan kommunal service. De barnfamiljer som bor i dessa stadsdelar är ofta trångboddade. Eftersom de flesta husen saknar hiss har äldre och andra personer med rörelsehinder svårt att ta sig fram i områdena. Den ökade biltrafiken har också gjort att många miljöer blivit trafikfarliga och att hushållen ofta besväras av trafikbuller" (Sax 1989, 213).

Ett av de sex områden som pekades ut i programmet var Hammarbyhöjden. I samband med handlingsprogrammet för upprustning av ytterstaden gav stadsbyggnadskontoret ut utredningen "bygg till smalhusen" som föreslog hur smalhusen i Hammarbyhöjden mfl skulle kunna moderniseras. För arbetet med upprustningsprogrammet som specifikt avsåg Hammarbyhöjden (och Skärmarbrink) bildades en stadsförnyelsegrupp bestående av representanter från Stockholms fastighetskontor, stadsbyggnadskontor, fritids- och socialförvaltningen. Gruppen presenterade 1985 en "strukturplan" med förslag på var nya hus skulle byggas, vilka parker som skulle rustas upp, mm. Strukturplanen omfattade 2000 nya lägenheter i området. Hammarbyborna gavs möjlighet att yttra sig om det nya förslaget, och en punkt på vilken de flesta var överens var att förändringarna inte fick inkräkta på stadsdelens skogsbackar och parker. Denna fråga visade sig också vara viktig för många av de invånare som intervjuades i samband med framtagandet av upprustningsprogrammet. I det slutgiltiga programmet hade de 2000 förslagna nya lägenheterna bantats ner till ca 1000, vilket delvis är ett resultat av att invånarna fick sina önskemål lyssnade till (Sax 1989, 225). Genomförandet av programmets huvuddel påbörjades 1987 och slutfördes 1996. Under denna etapp uppfördes de två byggnaderna på Klokryparen 4, som angränsar till Hammarbykyrkan.

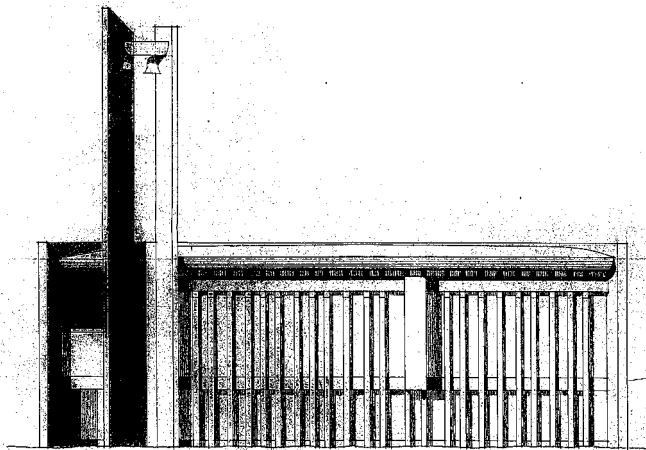

Stadsförnyelsegruppens strukturplan, februari 1985.
Källa: Sax, Ulrika (1985)

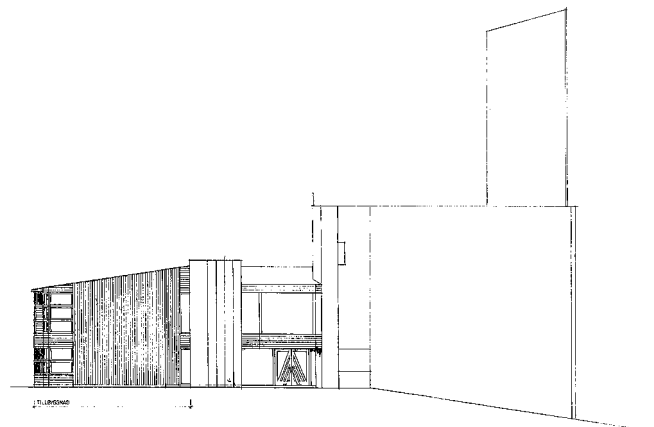
Kortfattad historik om Hammarbykyrkan

På Blasieholmen i centrala Stockholm låg EFS (Evangeliska Fosterlandsstiftelsen) högtidskyrka, Blasieholmskyrkan. Kyrkan uppfördes 1868 på initiativ av Gustav Emanuel Beskow, präst och under en period även ordförande i EFS styrelse, men först 1955 blev EFS Blasieholmskyrkans formella ägare. I början av 1960-talet såldes och revs kyrkan, och en del av intäkterna från försäljningen finansierade byggnationen av Hammarbykyrkan som stod klar 1969. Kyrkan ritades av arkitekten Erik Lindgren (LPS Arkitekter AB). Samma kontor ritade tillbyggnaden som uppfördes mellan 1979-1982. Tillbyggnaden mot nordost inrymmer församlingslokaler, studierum, expedition, arkiv, förråd, motionsrum, omklädningsrum m.m.

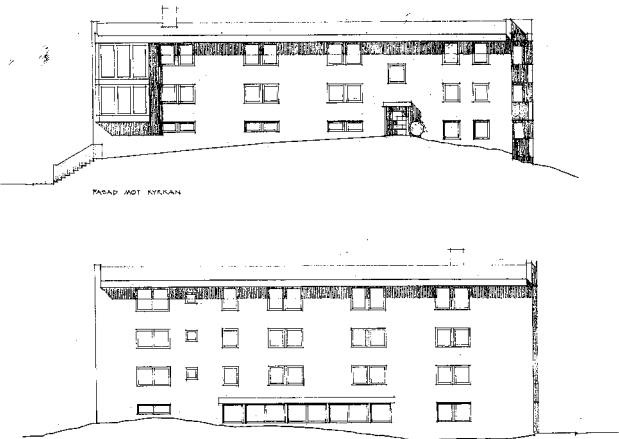
Erik Lindgren ritade även bostadshuset på Klokryparen 6 som uppfördes för EFS i samband med kyrkan. Bostadsbyggnaden köptes 1999 av Stockholms studentbostäder (SSSB). Ändringar av rumsfördelningen gjordes för att anpassa byggnaden för det nya syftet. Bland annat byggdes mindre förrådsytor och liknande om för att skapa nya lägenheter.

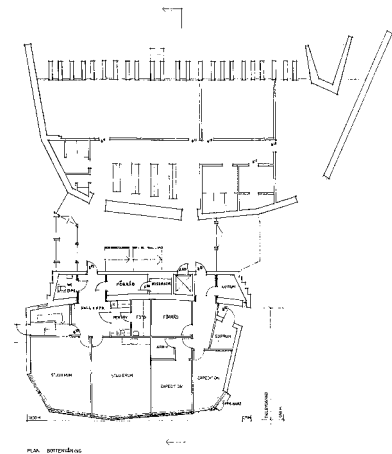
Originalritningar Hammarbykyrkan från 1967.
Källa: Stockholms stadsbyggnadskontor

Tillbyggnaden på Hammarbykyrkan från 1979.
Källa: Stockholms stadsbyggnadskontor

Originalritningar Klokryparen 6 från 1965.
Källa: Stockholms stadsbyggnadskontor

Tillbyggnaden på Klokryparen 6 från 1979. Källa: Stockholms stadsbyggnadskontor

Arkitekt Erik Lindgren

Arkitekten Erik Lindgren, medgrundare till kontoret LPS (Lindgren Persson Sundling) Arkitekter AB, var verksam över hela landet. Bland annat ritade han flertalet kyrkobyggnader för EFS, men även flerbostadshus och fristående villor. Kontoret var baserat i Umeå, var man också ritat flera byggnader under framför allt 1960- och 1970-talet. Återkommande i flera av Lindgrens byggnader är en brutalistisk tegelarkitektur i mörkbrunt tegel med detaljer i trä och betong.

Källa: Rapport Lodjuret 10. Norrbottens museum 2016.

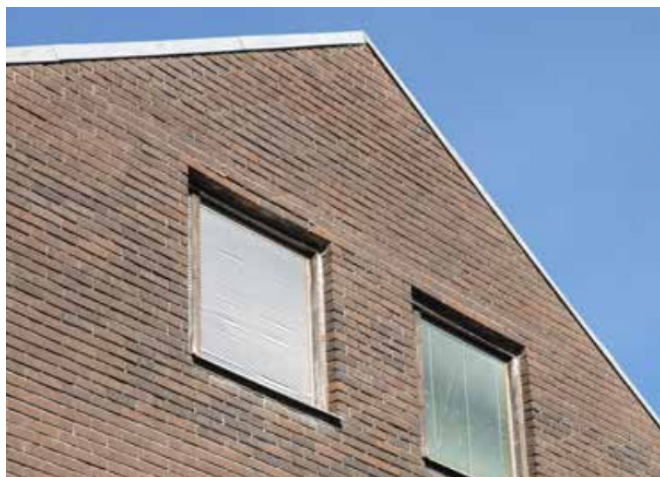
Källa: Rapport Lodjuret 10. Norrbottens museum 2016.

Kyrkobyggnad, Kalix (1969)

Kyrksal ritad för EFS. Salen är sammanbyggd med två mindre byggnadskroppar som tillsammans bildar en enhet. Salsbyggnaden har mot öster och söder en helt osmyckad, massiv tegelfasad som välver sig runt sydosthörnet. Nordostfasaden är uppglasad med stora fönster mellan smala, kraftigt framskjutande betongpelare och påminner mycket om den södra fasaden på Hammarbykyrkan.

Källa: Tidningen Hej, 2016.

Källa: Tidningen Hej, 2016.

Villa i kv Oskarsbo, Umeå (1969)

Brutalistisk villa i mörkbrunt tegel. Villan har slutna, strama fasader med oregelbunden fönstersättning och burspråk i glas och trä. Stramheten i gestaltningen framhävs av byggnadernas uppdragna och horisontellt avslutade gavelfasader, mellan vilka de flacka taken tycks inspända.

Klokryparen 5 och 6 utgör välbevarade exempel på Lindgrens arkitektur med karaktäristiska gestaltningselement och materialverkan. Byggnaderna är också typiska exempel från denna tid och arkitekturstil.

4. NULÄGESBESKRIVNING OCH KARAKTÄRISERING

Topografi och stadsbild

Precis som namnet antyder så har de topografiska förutsättningarna givit Hammarbyhöjden sin prägel. Långsträckta dalgångar i öst-västlig riktning utgör naturliga gränser i landskapsbilden. Tunnelbanans sträckning följer en av dessa dalgångar och delar området i en nordlig och en sydlig del i vilka bebyggelsen reser sig på vardera upphöjning i landskapet. I anslutning till tunnelbanespåret ligger Hammarbydepån vars omfattande markanvändning ytterligare försvagar kopplingarna till angränsande bostadsområden. Väster om depån och det mindre bostadsområdet Blåsut utgör Nynäsvägen en påtaglig barriär mot angränsande Johanneshov och Globenområdet, medan Hammarbyhöjden i öster angränsar till Björkhagen. Genom Hammarbyhöjdens norra del löper Finn Olaus väg, som ansluter till Sparrmansvägen. Dessa bildar tillsammans med tunnelbanans sträckning ett tydligt avgränsat område som i landskapet och stadsrummet upplevs som en enhet.

Bebyggelsen på Hammarbyhöjden präglas av ett modernistiskt uttryck, med smala lamellhus i tre och fyra våningar. De ljusa putsfasaderna gav upphov till namnet "den vita staden". Längs Nathorstvägen och Thunbergsgatan, som utgör huvudstråken i utredningsområdet, finns en större variation i bebyggelsens exteriöra uttryck. "Smalhusen" dominerar även här, men de slätputsade fasaderna uppvisar en större variation av kulörer. Förutom vitt utgörs paletten av sandstensvita, gula och terracottafärgade fasader, samt ett fåtal tegelfasader från 1980-talet. Majoriteten av husen har flacka sadeltak, övervägande klädda i svart bandplåt. Röda tegeltak förekommer på ett fåtal hus.

Bebyggelsen följer ett tydligt planmönster, med byggnadskropparna placerade direkt i terrängen. Majoriteten är vända i en nordostlig - sydvästlig riktning och i de flesta fall med långsidorna mot gatan. Mot tunnelbanespåret och angränsande områden i väster vänder sig rader av lamellhus. I kombination med landskapets naturliga terraserings skapar detta en från avstånd tydligt läsbar stads-siluett där de för området typiska smalhusen samspelar med naturen. I dessa utsnitt blir områdets arkitektoniska helhet påtaglig, och upplevelsen av den förstärks i rörelsen längs den organiska gatustrukturen. Området genomsyras av en arkitektonisk samstämmighet som grundar sig i den återhållna skalan och den genomgående gestaltningen. Närheten till naturen genomsyrade planeringen av området vilket än idag är ett tydligt inslag i miljön. Det finns en tillagen rymd mellan byggnadskropparna där naturen ges fritt spelrum, med barrträd och berg i dagen som karaktärsskapande inslag. Naturmarken är ofta sparad ända fram till fasaderna vilket bidrar till att förmedla idén om "hus i park". Topografin och gatusträckningen skapar en varierad stadsbild med korta och långa perspektiv.

De smala lamellhusen i ljus putsad fasad karaktäriserar bebyggelsen i området.

Variation i kulör och fasadmaterial i kvarteret Klokryparen. Tunnelbanespåret utgör en barriär. Hammarbykyrkan höjer sig taklandskapet.

Naturen breder ut sig mellan huskropparna.

Bebyggelse i närmiljö

Nathorstvägen sträcker sig längs med en höjdrygg till toppen av Hammarbyhöjden. Längs gatan ligger de för området typiska lamellhusen i tre och fyra våningar. Husen är placerade något indragna från gatan, med naturmark ända in på fasaden. Mellan husen ger sig naturen till känna genom buskar och träd. Höga barrträd är ett återkommande inslag som bidrar till områdets karaktär. På krönet av Nathorstgatan ligger Hammarbykyrkan som med sin tunga och robusta tegelarkitektur med mörka träfasader urskiljer sig från den omgivande bebyggelsens lätta och ljusa uttryck. Kyrkans höga klocktorn utgör ett naturligt blickfång i såväl närmiljön som på avstånd.

Direkt sydost om Kyrkan ligger bostadshuset på Klokryparen 6. Byggnaderna samspelar med varandra genom ett gemensamt fasaduttryck som domineras av det mörka teglet. Bostadshuset ligger placerat med gaveln mot gatan, och skjuter ut mot branten där den bildar ett fondmotiv tillsammans med kyrkan.

Nordväst om kyrkan ligger två breda lamellhus i gul slätputs med rött tegelklätt sadeltak. Det övre av de två är placerad i vinkel mot den annars enhetliga planstrukturen och upplevs som ett udda inslag i omgivningen. De inglasade balkongerna bidrar till det något aparta uttrycket. Trots att byggnaderna avviker från den äldre bebyggelsen har tak- och fasadgestaltningen ett släktskap med den omgivande bebyggelsen. Från punkthöjden vidtar en brant avsats som skapar ett dramatiskt avslut åt söder. Bebyggelsen längs Nathorstvägen och den i öster mötande Thunbergsgatan omfattas av en tydlig byggnadstypologi med karaktäristiska planegenskaper som sammantaget skapar ett tydligt arkitektoniskt sammanhang i vilket Klokryparen 5 och 6 upplevs som en avvikande enhet.

Nathorstvägen kantas av lamellhus. I förgrunden en nybyggnation från 1990-talet.

Hammarbykyrkan på krönet av Nathorstvägen.

Bostadshuset på Klokryparen 6. I bakgrunden Hammarbykyrkans tillbyggnad från 1979.

Kvarteret Klokryparen

Kvarteret Klokryparen består av sex fastigheter med totalt sju byggnader, som ligger placerade i branten mellan Nathorstvägen på höjden och Palandergatan i dalgången nedanför.

Tre av byggnaderna ligger i anslutning till Palandergatan. Dessa är lamellhus i tre våningar som uppfördes 1938 samt 1942. Husen på Klokryparen 2 och 7 är slätputsade i vit/sandstensvit respektive terracottakulör med bandtäckt tak i svart plåt, medan bostadshuset på Klokryparen 3 vid i mitten av 1980-talet förseddes med gult fasadtegel och tegelröda betongplattor på taket, samt en utbyggnad åt nordöst. Samtliga bostadshus har balkonger mot gatan.

Vid Nathorstgatan uppfördes Klokryparen 1 1938 och har slätputsad fasad i betonggrå kulör, sadeltak i svart bandplåt.

Klokryparen 4 består av två byggnader i sex våningar i souterräng som är placerade i vinkel mot varandra. Byggnaderna uppfördes 1990 och har slätputsade fasader i gul kulör samt tegelklätt sadeltak. I bottenplan som vänder sig mot Palandergatan har man gjort omfattande markberedning för uppställningsplats, parkering och lektyta. Här ger naturen ett mer tuktat intryck än i övriga området.

Fastighetsbeteckningar inom kvarteret Klokryparen.

Klokryparen 3, 2 och 7. Fasader mot sydväst.

Klokryparen 1. Fasad mot nordost.

Klokryparen 4. Fasad mot sydost.

KLOKRYPAREN 5

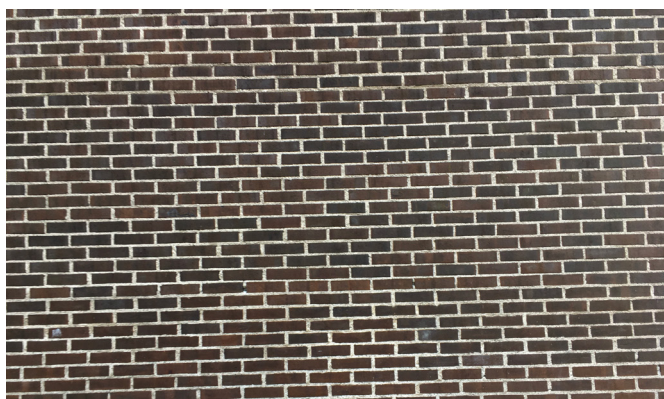
EXTERIÖR: Kyrkobyggnaden på Klokryparen 5 består av en ursprunglig del med kyrkosal och samlingslokaler från slutet av 1960-talet samt en tillbyggnad med församlings-sal från tidigt 1980-tal. Fasaden består till övervägande del av brunt tegel. Kyrksalens sydvästra fasad utgörs av höga skivformade betonglameller med spår av gjutformarnas bräddor. De är målade på utsidan i en ljus beige/gul nyans. Betonglamellerna är placerade parallellt med varandra efter en viss oregelbundenhet utmed hela fasaden. Höga och djupt indragna fönster mellan betonglamellerna ger ljusinsläpp till kyrksalen och erbjuder långa utblickar från byggnadens placering på punkthöjden. Vid nordvästra fasaden reser sig en klockstapel i betong, två höga betongskivor är ställda i vinkel till varandra och bär klockanordningen mellan sig. Klocktornet och lamellerna ger fasaden sin storslagna och monumentala karaktär. Tillbyggnaden mot nordost är mer sluten och lågmäld, med fasader klädda med liggande och stående mörk träpanel, stora sektioner av falsad kopparplåt samt fönsterpartier mot Nathorstgatan. Kyrkan har varierade takformer och takfall klädda i svart plåt. Tillbyggnadens lutande tak möter den högre kyrksalens byggnadskropp, där taket är platt. Takfoten över kyrksalen mot sydväst är klädd med falsad kopparplåt och skjuter ut över betonglamellerna i en krökt form. Kyrkan skiljer sig från sin omgivning genom sin utmärkande skala, tematik och gestaltning.

Klokryparen 5. Del av fasad mot sydväst.

Klokryparen 6 och Klokryparen 5. Fasad mot sydväst.

Klokryparen 5. Tillbyggnad mot nordost.

Klokryparen 5. Anläggningen med parkeringsdäck mot nordväst.

KULTURMILJÖUTREDNING

KLOKRYPAREN 6, HAMMARBYHÖJDEN

Nordväst om kyrkan ligger ett parkeringsdäck i två plan i betong som ingick i den ursprungliga anläggningen. De ursprungliga staketet i stål är bevarade.

INTERIÖR: Golvet i entréhallen består av brunt klinker och väggarna av samma bruna tegel som fasaden. En trappa leder till övervåningen varifrån kyrksalen nås. Kyrksalens väggar är klädda i brunt tegel. I väggen mot sydväst sträcker sig betonglamellerna från golv till tak. Lamellernas djup skapar ett växlande ljusinsläpp. Rakt framifrån skapas sektioner av utsikten, inramade "motiv" som gör upplevelsen av kyrksalen intressant. Känslan av fasaden som öppen eller stängd förändras genom rummet. Taket är klätt med skivor av träfanér, och golvet i brunröd klinker. Vid koret utgörs golvet av brunt tegel, som bildar en förhöjning.

KLOKRYPAREN 6

EXTERIÖR: Flerbostadshuset i fyra våningar uppfördes i anslutning till och i samband med byggandet av Hammarbykyrkan i slutet av 1960-talet. Fasaden har brunt tegel. Över entrén, över trapphusfönstren på gavlarna samt över fönsterband i bottenvåningen finns list av slät betong med mönster av gjutformens bräder. Den sydvästra gaveln delas vertikalt av ett utskjutande fasadparti. Fönstren består av en- och tvåluftsfönster som samtliga är ursprungliga och har brunmålade snickerier. Gaveln mot gatan har stora enlufts-fönster och på fasaden mot nordost finns ett helglasat burspråk med brunmålade snickerier, skoning i brun plåt och brädklädd undersida. I souterrängvåningen mot sydost sitter en fönsterrad med

något indragna fönster med över- och mellanliggande betonglister. Gavlarna höjer sig över taket som har ett svagt takfall mot långsidorna. Över långsidorna skjuter takfoten med brädklädd undersida och kraftig hänggränna ut. På den sydöstra fasaden finns ett stuprör anslutet till hänggrännen som är distanserat från fasaden med cirka en meter och bärs av utskjutande järnarmar fästa i fasaden. Gaveln mot sydväst har balkonger med fronter i obehandlad spontad träpanel. Samspelet med kyrkan gör sig tydligt genom en sammanhängande materialverkan och byggnadernas placering intill varandra i den landskapet. Fasadelement i betong och trä samt utskjutande takfot återfinns i båda byggnaderna.

Klokryparen 6. Gavel mot nordost.

Klokryparen 6. Balkonger på gaveln mot sydväst.

Klokryparen 6. Fasad mot nordväst.

Vyer

Fotopositioner. Källa: Lantmäteriet.

Genom en inventering i det fysiska landskapet har vyer och siktlinjer där Klokryparen 5 och 6 framträder dokumenterats. De vyer som presenteras nedan visar att framför allt Hammarbykyrkans torn och fasad mot sydväst utgör ett tydligt landmärke i omgivningen. De topografiska förutsättningarna innebär att fastigheterna endast gör sig synliga från väst, syd och sydost.

1. Vy från Arkadvägen, mot öster.

Från Arkadvägen på toppen av angränsande området Blåsut (som angörs från Globenområdet) skymtas Hammarbykyrkan genom en fond av löv och barrträd. Kyrkans skulpturala uttryck utgör ett naturligt blickfång där den framträder i (horisonten/fjärran/på avstånd), och utblickar likt denna är återkommande från flera punkter i omgivande natur- och bebyggelseområden. Om sommarhalvåret när träden har löv, är sikten över tunnelbanespåret och Hammarbyhöjden mer begränsad.

2. Vy från gång/cykelbana, mot öster.

Längs denna gång/cykelbana vid den östra branten av Blåsut erbjuds fria siktlinjer över tunnelbanespåret mot Hammarbyhöjdens södra brant. Här framträder bebyggelsen som ett fondmotiv för utredningsområdet. Huskropparna är placerade längs höjdkurvorna och fasaderna vätter med långsidan ut mot omgivningen. På många sätt utgör det ett representativt utsnitt, men denna del av Hammarbyhöjden uppvisar en större variation i det exteriöra uttrycket än den bebyggelse som gett upphov till namnet "den vita staden". Naturmarken gör sig tydligt påmind, med de karaktäristiska barrträden som reser sig över och mellan hustaken.

I denna vy framträder 1990-talshuset som en avvikande komponent vad gäller skala, volymhantering och placering. Kyrkan är tydligt framträdande medan bostadshuset i Klokryparen 6 skymts bakom de höga barrträden i slutningen framför.

3. Vy från Blåsutparken, mot nordost.

Denna vy exemplifierar återigen hur Hammarbykyrkan framträder i smala utsnitt i landskap och stadsbild. Barrträdens kala stammar bildar en ram i vilken kyrkans arkitektoniskt uttrycksfulla huvudfasad framträder.

4. Vy från Fyrvaktarkroken/Finngrundsvägen, mot norr.

Bakom vagndepån, där (gatan) Fyrvaktarkroken möter Finngrundsvägen, bildar mellanrummet mellan de stora depåbyggnaderna en lång obruten siktlinje till det höga kyrktornet. Det faktum att kyrkan framträder i stadsbilden från många blickpunkter i omgivningen bidrar till att stärka bilden av kyrkan som ett landmärke.

5. Vy från Garagevägen, mot nordväst.

Garagevägen löper parallellt med tunnelbanespåret som delar Hammarbyhöjden i en nordlig och en sydlig del. Härifrån och i riktning västerut upplevs sambandet mellan Hammarbyhöjden och angränsande Blåsut. De ljusst putsade fasaderna förenar smalhusen/lamellhusen på Hammarbyhöjden med punkthusen på Blåsut, med Globenområdet i bakgrunden. Precis som på Hammarbyhöjden är huskropparna på Blåsut placerade längs höjdkurvor med generös naturmark nära inpå fasaden. Spåret och vagndepån tar stora ytor i anspråk men de öppna siktlinjerna länkar samman de olika områdena med varandra. Kyrkan och bostadshuset på Klokryparen 6 syns inte i denna bild men längre fram på gatan gör sig byggnaderna synliga i profil.

5. KULTURHISTORISKA VÄRDEN

Tidigare ställningstaganden

2006 genomfördes en inventering av bebyggelsen på Hammarbyhöjden, såväl den norra som södra delen av området. Inventeringen gjordes av Stockholms stadsmuseum och låg till grund för värdering och klassificering i museets kulturhistoriska klassificeringskarta. Hammarbyhöjden omfattas i sin helhet av bebyggelse som antingen är gul eller grönklassad. Gul klassning innebär att bebyggelsen bedöms ha positiv betydelse för stadsbilden och/eller ha visst kulturhistoriskt värde medan grön innebär ett högt kulturhistoriskt värde och betyder att bebyggelsen bedöms vara särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Tio tidstypiska smalhus längs Johan Printz väg i norra delen av Hammarbyhöjden är blåklassade. Blå är den högsta klassen och omfattar bebyggelse som bedöms ha synnerligen höga kulturhistoriska värden. Dessa är de så kallade "barnrikehusen" som uppfördes för att erbjuda lägenheter med bra standard till stadens mindre bemedlade människor, framför allt barnfamiljer.

Som en del av Stockholm stads "Vision 2030" ingår att stärka det man kallar för "Promenadstaden". Detta genom satsningar på strategiska områden i centrala Stockholm i syfte att koppla samman stadens olika områden. I samband med detta gjordes en områdesanalys av Hammarbyhöjden och Björkhagen. Beställare var Stockholm stad och analysen togs fram av en arbetsgrupp bestående av Nyréns Arkitektkontor, Ekologigruppen och Atkins. Analysen beskriver planstruktur, stads- och landskapsbild, stråk och kopplingar, men redogör också för områdets historiska utveckling.

Aktuell bedömning

I en kulturhistorisk kontext är det Hammarbyhöjden som en sammanhållen bebyggelse- och naturmiljö från 1930-talet och 1940-talet som har dominerat tidigare tolkningar och värderingar av området. Det är även de egenskaperna som dominerar upplevelsen av platsen idag. Således är det naturligt att bedömningen av de kulturhistoriska värdena i föreliggande rapport tar avstamp i detta kulturhistoriska sammanhang och att kvarteret Klokrypären tolkas i förhållande till detsamma.

Objekten inom kvarteret Klokrypären avviker från omgivande bebyggelse i såväl funktion som arkitektoniskt och bidrar med en kontrastverkan som ger skäl till att bredda den kulturhistoriska värderingen till att omfatta dels objektet/objekten som solitärer och dels som delar i ett större bebyggelsesammanhang.

Stadsplaneringshistoriska värden

Ur ett stadsplaneringshistoriskt perspektiv besitter Hammarbyhöjden som helhet mycket höga värden. Området bebyggdes under en intensiv expansionsperiod med början vid 1930-talets mitt. Den omfattande bostadsbebyggelsen upptog i stort sett hela området varför senare nybyggnationer endast uppförts i begränsad omfattning. Detta har bidragit till att bibehålla en ursprunglig och välbevarad karaktär i området.

Strukturerna efter stadsplanen från 1930-talet är välbevarade och tydligt läsbara idag. Bostadshus i tre och fyra våningar som placerats friliggande och längs med höjdkurvorna i landskapet för att maximera ljusinsläppet är fortfarande ett dominerande inslag i området idag, och är karaktäristiska egenskaper för de stadsplaner som anlades efter funktionalistiskt ideal i Sverige vid denna tid. Byggnadernas placering i landskapet och relation till grönytor och naturmark genererar ett högt kulturhistoriskt (stadsplaneringshistoriskt) värde. Hammarbyhöjden utgör ett välbevarat exempel på funktionalismens genombrott i Sverige och är illustrativt för hur stora delar av Söderort planerades i samband med den stora utbyggnaden av ytterstaden som genomfördes under 1900-talets första hälft.

Arkitekturhistoriska värden

Hammarbyhöjdens många välbevarade smalhus utgör ett illustrativt och värdefullt exempel på hur de funktionalistiska idéerna om bostadens funktion och användning gav upphov till en ny byggnadstyp. I smalhusen kunde lägenheterna göras genomgående från fasad till fasad och på så sätt möjliggöra ett större ljusinsläpp. Även planlösningen gjordes ändamålsenlig med bland annat mindre kök till förmån för separata sovrum. De ljusa putsfasaderna som än idag är dominerar intryck av området symboliserar det uppbrott med den trånga och ohygieniska

stenstaden som funktionalisterna sökte, vilket bidrar till det arkitekturhistoriska värdet.

Stadsbildsmässiga värden

Hammarbyhöjden har som helhet höga stadsbildsmässiga värden som framför allt är knutna till hur bebyggelsen har anpassats efter topografin, och hur den samspelar med naturen. Naturmiljön i smalhusområdena är ofta mycket rika och genom sin variation mellan berg, växtlighet och öppna ytor utgör de en värdefull miljö. De höga barrträden är ett karaktäristiskt inslag i ytterstadsområdet och är än idag ett påtagligt inslag i stadsbilden. Byggnaderna samtalar genom en relativt homogen skala, placering i landskapet, tak och fasadgestaltning samt färgsättning. Norra delen av Hammarbyhöjden utgör en närapå oförändrad helhetsmiljö från 1930- och 1940-talen, medan bebyggelsen i kvarteret Klokryparen upplevs mer spretigt. De stadsbildsmässiga värdena i detta utsnitt är lägre, men kompenseras av Hammarbykyrkans funktion som landmärke i det omgivande stadslandskapet. Kyrkan inrättar sig i planstrukturen men har placerats på en punkthöjd som medvetet avsetts för allmänt ändamål. Genom sitt läge i landskapet blir kyrkan iögonfallande, vilket förstärks av det arkitektoniska uttrycket som skiljer den sig från omgivande bebyggelse. Kyrkan gör sig synlig i flera varierade vyer från omkringliggande områden och är inte bara arkitektoniskt intressant utan utgör en punkt mot vilken man kan orientera sig i närområdet.

Arkitektoniska värden/konstnärliga värden

Objekten på Klokryparen 5 och 6 bildar en arkitektonisk enhet som skiljer sig från övrig bebyggelse i området. Kyrkans tillbyggnad från 1980-talet läses som ett tydligt tillägg, och underkastar sig sig den ursprungliga byggnadskroppen genom sin volym. Fasaddetaljer i stående och liggande mörk träpanel för tankarna till de kala stammarna på barrträden i området, och harmoniserar fint med burspråk, vindskivor och andra fasadelement i kopparplåt. Kyrksalen har en välgestaltad interiör med avskalat uttryck där materialen framträder tydligt. Sydvästfasadens höga fönsterpartier höjer sig mellan lameller i gjuten betong, och erbjuder långa utblickar och ett tilltaget ljusinsläpp. Såväl kyrkan som bostadshuset på Klokryparen 6 är varsamt inpassade i den befintliga strukturen, och samspelar med naturen runt omkring. Bostadshuset är placerat med kortsidan mot vägen, men dess form och volym är en tydlig blinkning till 1930-talets smalhus. Kyrkan och Klokryparen 6 har en högre arkitektonisk verkshöjd än vad smalhusen har som är mer konformistiskt utformade. Även materialen i fasad som betong tegel och koppar ger en gedigenhet som står i kontrast till smalhusens lätta putsfasader och smala kroppar. De är också högre klassade än omgivande bostadshus av Stockholms stadsmuseum.

Utredningsområdet som helhet besitter arkitektoniska värden som förmedlas genom bebyggelsens samspel

naturen. Bebyggelsens låga skala skapar intimitet och en enhetligheten som förstärks genom de återkommande material- och kulörvalen. Dessa värden är ett resultat av att området har hanterats i samma plan, något som bildar en harmoni där helheten utgör ett sammanhang istället för enskilda utmärkande byggnader.

Värdebärande karaktärsdrag

Planstruktur

- Den tidstypiska planstrukturen med organiska gator som följer de topografiska förutsättningar.
- Huskropparnas placering i topografin för god ljus- och rymdverkan.
- Kyrkans placering och monumentala läge i stadsbilden.

Bebyggelse

- Det enhetliga arkitektoniska uttrycket för smalhusen som förmedlas genom en sammanhållen skala, volymhantering, ljusa putsfasader och flacka sadeltak. Tidstypiska byggnadselement är ljusa putsfasader, två- och treluftsfönster (och perspektivfönster), utanpåliggande balkonger med plåtfrent.
- Tidstypisk välgestaltad arkitektur med inslag av tegel och rå betong gör Hammarbykyrkan och Klokryparen 6 till välbevarade exempel på betongbrutalism med höga arkitektoniska värden.
- Hammarbykyrkan som ett välbevarat exempel på kyrkobyggnadskonst vid 1900-talets mitt.

Natur

- Den orörda naturmarken som sträcker sig ända fram till fasaderna.
- Höga barrträd och berg i dagen är karaktäristiska inslag mellan husen.
- De naturliga nivåskillnaderna i topografin har tagits tillvara i utformningen av stadsplanen och integrerats i den arkitektoniska helheten.

6. KÄNSLIGHETS OCH TÅLIGHETSANALYS

Analysen av områdets tålighet respektive känslighet för förändringar bedömer riskerna för att kulturhistoriska värden förstörs eller minskar vid förändring och tillägg. Analysen visar på de områden som bedöms kunna förändras utan att värden och karaktärsdrag går förlorade, och i vilken omfattning miljön bedöms tåla olika typer av förändringar. Analysen grundar sig på den kulturhistoriska värderingen och analysen av de uttryck, strukturer och samband som är värdebärande i miljön. Bedömningarna av känslighet och tålighet sammanfaller dock inte alltid med bedömningen av kulturhistoriska värden, då exempelvis en högt värderad miljö kan vara mer robust och tålig i sina karaktärsdrag och sin berättelse än en miljö med en svagare berättelse, där värdena också genom små förändringar kan förlora sitt sammanhang.

Hög känslighet för ändring

Området som helhet: Hög känslighet för exploatering som påverkar smalhusens dominans.

Hög känslighet för tillägg som bryter mot befintlig planstruktur samt befintlig bebyggelse beträffande höjd, volym och formspråk.

Hög känslighet för fasad- och takmaterial som kraftigt bryter mot ursprunglig färgskala och materialverkan.

Hög känsligt för tillägg som skymmer sikten mot befintlig bebyggelse. Detta gäller särskilt Klokryparen 5 och 6 som har höga kulturhistoriska värden och är värdefulla inslag i landskapet och stadsbilden.

Klokryparen 5 och 6: Utgör en tydlig och väl sammanhållen årsring med en homogen front mot omgivningen. Byggnaderna är känsliga för förändringar som försvagar dess arkitektoniska gestaltning och som försvagar sambandet byggnaderna emellan.

Kv Klokryparen: Bebyggelsen i kvarteret Klokryparen följer den ursprungliga planstrukturen som fortfarande är tydlig. Här bedöms att den ursprungliga planstrukturen bör hanteras med varsamhet för att inte förlora i läsbarhet och relevans. Eventuell exploatering bör följa den ursprungliga planstrukturen och anpassas efter bebyggelsens form och volym.

Känslighet för ändring

Området som helhet: Området är känsligt för exploatering på bekostnad av grönska. En viktig aspekt av de funktionalistiska idéer som låg till grund för utformningen av Hammarbyhöjden var naturen. Naturmark tilläts ända fram till fasaderna, och den tilltagna rymden mellan huskropparna gav ljus till lägenheterna. Grönområdena kom också att bli uppskattade ytor för lek- och rekreation. Dessa strukturer är känsliga för förtätning.

Kv Klokryparen: Tillägg och ändringar från 1900-talets andra hälft har fragmenterat det homogena arkitektoniska uttrycket, sett från Nathorsgatan och spårområdet som präglar Hammarbyhöjden. Ur denna aspekt bedöms Kv Klokryparen vara något mindre känslig för förändringar förutsatt att de görs med hänsyn till ursprunglig karaktär i termer av fasaduttryck och materialverkan/materialval.

Klokryparen 6 (Hammarbykyrkan)/Vyer:

Hammarbykyrkan är uppförd på en plats som i den ursprungliga stadsplanen var avsedd för allmänt ändamål. Kyrkans monumentala sydvästfasad och det höga klocktornet utgör ett landmärke och ett tydligt blickfång från flera vyer från området. Detta genererar hög känslighet för exploatering som bryter viktiga vyer.

Tåligt för ändring

7. ANTIKVARISKA RIKTLINJER INFÖR FÖRÄNDRING

Upplevelsen av Hammarbyhöjden präglas av en tydlig planstruktur och enhetliga byggnadsvolymer som är väl inpassade i topografin. De smala lamellhusen (smalhusen) ligger inplacerade i naturmarken och de gröna mellanrummen med barrträd och berg i dagen är viktiga karaktärsdrag i området. Fasaduttrycket är enhetligt med putsade fasader i ljusa, jordnära toner. Taklandskapet domineras av flacka sadeltak i svart bandplåt.

Befintlig bebyggelse

- Verka för att smalhusen behåller sin karaktär då de är enheter som tillsammans bildar stadsdelens särart. En byggnad i sig är mindre viktig eftersom de underordnar sig helheten.
- Klokryparen 5 och 6 ska framgent bibehålla sin arkitektoniska och materialmässiga höga kvalitet.
- Kyrkans roll i stadslandskapet är viktig för Hammarbyhöjden. Byggnaden är ett landmärke, vars klocktorn och fasad mot sydväst utgör naturliga blickpunkter.

Tillkommande bebyggelse

- Ny bebyggelse bör förhålla sig till den rådande planstrukturen och anpassas till terrängen på ett sådant sätt att den harmoniserar med omgivande bebyggelse. Gröna mellanrum med tillräcklig rymd är en viktig aspekt att bibehålla för att kulturhistoriska värden inte ska minska.
- Inom kvarteret Klokryparen uppvisar bebyggelsen en större variation än i övriga Hammarbyhöjden, vilket gör platsen mer lämpad för eventuell ny bebyggelse. Det bör dock påpekas att tillägg i dessa tåliga områden kan få negativ påverkan på omgivande känsliga och högkänsliga områden, varför variationen ej bör läsas som ett incitament för omfattande förändringar, utan snarare som en möjlighet att stärka kulturhistoriska värden genom rätt typ av åtgärder. Förändringar som förstärker den ursprungliga karaktären är önskvärda.
- Ny bebyggelse ska inlemmas i stadsdelens arkitektoniska och stadsplanemässiga mönster. Smalhusets form och volym utgör en viktig referens.
- Nybyggnad intill kyrkan ska förhålla sig till kyrkans materialmässiga höga kvalitet och arkitektoniska formspråk, så att den bildar en enhet med denna men i stadsplanens mönster.

Växtlighet och gångstråk

- Grönytor ska behålla sin otuktade karaktär.
- De höga barrträden skall fortsätta vara ett karaktäristiskt inslag i området.
- Orörd naturmark med inslag av berg i dagen skall ses som en tillgång i området.
- Slingrande gångstråk, trappor och stigar bidrar till att höja upplevelsen av hela området som växlande och varationsrik. Småskaligheten och anpassningen till terrängen är värdefulla referenser att hålla fast vid.
- Markytor intill ny bebyggelse bör utformas på ett återhållsamt sätt och ej ge ett för tillrättalagt och tuktat intryck.

8. KÄLLOR

Tryckta källor och litteratur

Norrbottens Museum (2006). Dokumentation av modern arkitektur i Norrbotten, Lodjuret 10/13, Kalix.

Sax, Ulrika (1989). Den vita staden: Hammarbyhöjden under femtio år. Diss. Stockholm : Tekn. högsk., 1990

Stockholm stad, Stadsbyggnadskontoret (2018). Översiktsplan: Rinkeby-Kista, Spånga-Tensta, Hässelby-Vällingby, Bromma, Kungsholmen, Östermalm, Norrmalm, Skärholmen, Hägersten-Liljeholmen, Älvsjö, Enskede-Årsta-Vantör, Södermalm, Farsta, Skarpnäck : riksintressen enligt miljöbalken.

Söderström, Göran & Bernhardsson, Siv (red.) (2003). Stockholm utanför tullarna: nittiosju stadsdelar i ytterstaden. Stockholm: Stockholmia

Tidskriften Hej (2016) Lokal arkitektur som sticker ut.

Umeå kommun, Stadsbyggnadskontoret (2001). Arkitekturguide.

Digitala källor

Kartmaterial från Lantmäteriet, Stockholms stadsbyggnadskontor och Stockholms stadsmuseum

Nybyggnadsritningar från Stockholms stadsbyggnadskontor

Utredningar och rapporter från Stockholmskällan.se

www.raa.se: Bebyggelseregistret, Forssök

www.riksdagen.se: Plan- och bygglagen, Kulturmiljölagen